

DZIECKO W WIEKU SZKOLNYM JEGO ROZWÓJ PSYCHORUCHOWY I EMOCJONALNY

W ciągu pierwszych kilkunastu lat życia istota ludzka przechodzi cykl przeobrażeń, dzięki którym przemienia się z bezradnego niemowlęcia żyjącego w całkowitej zależności od otoczenia, w jednostkę osiągającą dojrzałość fizyczną, wysoki poziom sprawności działania, czynności intelektualnych, wiedzy o świecie i samoświadomości. Dlatego ogromna rola w rozwoju dziecka przypada ludziom dorosłym tworzącym jego najbliższe środowisko społeczne.

Fazy rozwojowe podczas których dziecko uczęszcza do swej pierwszej szkoły zwane są:

- ✓ młodszym wiekiem szkolnym,
- ✓ okresem dojrzewania.

Wiek szkolny trwa od wstąpienia dziecka w wieku 6 lat do szkoły do ukończenia przez nie szóstej klasy w wieku około 13 lat. Wyodrębnienie tego okresu rozwojowego wiąże się ze specyfiką rozwoju psychicznego i fizycznego dziecka w latach pobierania przez nie nauki szkolnej.

Opis cech rozwojowych dziecka w wieku szkolnym rozpoczynamy od rozwoju fizycznego. Rozwój fizyczny ma bezpośredni i pośredni wpływ na zachowanie dzieci, ponieważ bezpośrednio determinuje to, co dzieci potrafią robić. Jeżeli np. dzieci w określonym wieku są prawidłowo rozwinięte fizycznie i ruchowo będą mogły współzawodniczyć w zabawach i rywalizować w konkurencjach sportowych na tych samych warunkach co ich rówieśnicy. Według J. Bogdanowicza rozwój fizyczny ma również wpływ pośredni na postawy dzieci w stosunku do siebie samych i innych ludzi. To z kolei znajduje odbicie w sposobie przystosowania się dzieci.

Ukazanie w jednym punkcie rozdziału pełnego rozwoju fizycznego dziecka w wieku szkolnym jest rzeczą niemożliwą. Dlatego przedstawiamy tylko pewne

aspekty jego rozwoju. Będą one często miały wpływ na przystosowanie psychiczne i społeczne dziecka.

Okres między 6, a 13 rokiem życia cechuje przewaga wewnętrznego rozrastania się organizmu. Ciało podlega rewolucyjnym przemianom, sylwetka przedszkolaka przekształca się teraz w sylwetkę dziecka w wieku szkolnym.

Podkresem starszego okresu dzieciństwa jest wiek 4 – 10 lat. Wydłużają się nogi, dziecko staje się bardziej ruchliwe, potem zmianom ulega tułów, a po zakończeniu 6 lat silnym zmianom zaczyna ulegać przede wszystkim twarz. Zmieniają się też proporcje czaszki między częścią twarzową, a częścią mózgową i proporcjonalnie zmniejsza się wielkość oczodołów.

W młodszym wieku szkolnym obserwuje się też dużą sprawność narządów wewnętrznych jak serce, płuca, i układ trawienia a apetyt na ogół wzrasta. Dojrzewa również mózg i wzrasta poziom wrażliwości umysłowej. Sprawność wzroku i słuchu jest nawet lepsza niż w latach późniejszych.

W 8 roku życia mózg jest prawie dojrzały pod względem wielkości i stanowi 1/8 ogólnej masy ciała. Lecz rozwój wewnątrzmożgowych dróg kojarzeniowych i budowa substancji szarej są ledwie zakończone. Wzrost jest zatem wewnętrzny i nie można go mierzyć kategoriami wielkości lub wagi. Rozwój mózgu i układu nerwowego ma wpływ na wszystkie sfery rozwoju dziecka.

Młodszy wiek szkolny zwany też przez psychologów późnym dzieciństwem to okres uwapniania się zębów stałych. Kolejność uwapniania jest taka sama jak później wyrzynania się. Przeciętne dziecko w 6 roku życia ma jeden, albo dwa stałe zęby, a w 10 roku życia ma już 14 – 16 zębów. W 14 roku życia ilość zębów stałych wynosi 28, a dopiero w wieku 18 – 20 lat pojawiają się ostatnie 4 zęby mądrości.

Pisząc o rozwoju fizycznym dziecka należy wspomnieć również o rozwoju ruchu, a co za tym idzie sprawności manualnej. Rozwój układu kostnego oraz rosnąca sprawność drobnych grup mięśniowych wpływają na zwiększenie się

sprawności manualnej, a także wytrzymałości przy wykonywaniu różnych czynności ruchowych. Kostnienie kości nadgarstka u dziecka 6 – letniego nie jest jeszcze zakończone, dlatego dziecko w tym wieku nie można jeszcze przeciążać czynnościami wymagającymi bardzo dużej i długotrwałej precyzji manualnej. Kostnienie nadgarstka jest już na tyle zaawansowane u dzieci 10 – 12 letnich, że dopiero one mogą być bardziej obciążone tak pracami piśmiennymi w szkole jak i pracami fizycznymi. W okresie późnego dzieciństwa dziewczęta wyprzedzają chłopców o przeszło rok, jeśli chodzi o proces kostnienia kości nadgarstka.

Rozwój ruchowy ma ogromne znaczenie dla:

1. dobrego stanu zdrowia, który jest niezbędny dla rozwoju dziecka i jego samopoczucia;
2. wyładowania nagromadzonej energii i uwolnienia organizmu od napięcia związanego z lękiem i frustracją, w ten sposób mogą odprężyć się fizycznie jak i psychicznie;
3. niezależności – im więcej dziecko potrafi zrobić samo, tym większe jest jego poczucie wolności i zadowolenia;
4. uczestnictwo w zabawie – udział w czynnościach, które sprawiają mu przyjemność i zapewniają rozrywkę;
5. uspołecznienia – lepszy rozwój motoryczny ułatwia dziecku zajmowanie pozycji przywódcy grupy;
6. pojęcie własnego „ja” – kontrola motoryczna zapewnia poczucie bezpieczeństwa fizycznego, które wkrótce przekształca się w poczucie wewnętrznego bezpieczeństwa.

Rozwój dziecka w tym wieku charakteryzuje się następująco: proporcjonalność wzrostu i wysoki stopień rozwoju właściwości morfologicznych, sprawność funkcji, dobra współpraca między poszczególnymi układami, wrażliwość zmysłów, ogólna odporność ustroju, znaczne przystosowanie do warunków środowiskowych, duża samodzielność

biologiczna (przy wysokim poziomie rozwoju umysłowego i swoistej doskonałości motorycznej). Wszystko to pozwala określić młodszy wiek szkolny jako etap wyróżniający się ogólną harmonią rozwoju. Jest to jakby zgromadzenie rezerw w organizmie i nabranie sił do przejścia przez następny trudny okres – dojrzewania płciowego.

Obok rozwoju fizycznego bardzo istotny jest również rozwój psychiczny dziecka w wieku szkolnym.

Swój opis rozpoczynamy od umiejętności wyodrębniania w spostrzeganych przedmiotach rozmaitych cech i własności przedstawiających dany obiekt i stanowiących jego istotne cechy, składniki. Zmienia się także charakter wyobrażeń odtwórczych i wytwórczych dziecka, które to składają się na rozwój wyobraźni dziecięcej. Nauka szkolna, oglądanie eksponatów roślin i zwierząt czy też żywych ich okazów, śledzenie serii obrazków przedstawiających fazy jakiegoś zdarzenia, oglądanie filmów, widowisk teatralnych kształtują umiejętność uważnego obserwatora przyrody i innych zjawisk otoczenia.

Przedszkole i szkoła poszerza możliwości wyobraźni stanowiąc zarazem pewien hamulec dla nieskrępowanej wyobraźni twórczej. Dlatego ważne jest zachowanie właściwej proporcji między pobudzeniem twórczej wyobraźni dzieci poprzez formy artystycznej ekspresji, a doskonaleniem ich wyobrażeń odtwórczych, nieodzownych w nauczaniu.

Kolejnym aspektem rozwoju psychicznego jest rozwój uwagi dowolnej. Początkowo dziecku trudno jeszcze utrzymać uwagę przez całą lekcję chyba, że jej treści są bardzo interesujące, a sposób ich przekazywania urozmaicony. Stopniowo dzieci coraz bardziej świadomie koncentrują uwagę na temacie lekcji i potrafią utrzymać ją własnym wysiłkiem woli, nawet jeśli dany rodzaj pracy np. ćwiczenia w pisaniu lub w liczeniu nie jest dla nich szczególnie ciekawy. Ważnym czynnikiem jest kierowanie uwagą dzieci przez nauczyciela i to zarówno kształtowanie dowolnej uwagi uczniów, jak też podtrzymywanie ich uwagi mimowolnej.

Idąc do szkoły dziecko styka się z nowymi dla niego wymaganiami, których spełnienie jest ułatwione przy wykształconej pamięci dowolnej. Zamierzone zapamiętywanie materiału lekcji szkolnej i odtwarzanie go na polecenie nauczyciela przysparza dzieciom według początkowo wiele trudności. Chociaż przeciętnie zdolne dzieci przyswajają na ogół szybko treść lekcji. Nie potrafią jeszcze w dostatecznym stopniu sprawdzić i ocenić tego, czego się nauczyły. Dopiero dziecko stopniowo stawia przed sobą jako cel zapamiętanie materiału i jego odtworzenie. Wyraźne postępy w dowolnym zapamiętywaniu tekstów narracyjnych, opisowych i objaśniających dokonują się w wieku 10 lat.

Następny aspekt rozwoju dziecka to rozwój mowy, ponieważ przyswojenie przez dziecko mowy jest jednym z najważniejszych, a zarazem najbardziej zdumiewających osiągnięć rozwojowych. Dziecko bowiem pragnie by opowiadano mu i malowano słowem wszystko co istnieje w świecie, ma przez opowiadanie poznać sens i cel wszystkiego. Pociągają go ludzie, którzy słowem potrafią tworzyć obrazy, którzy potrafią pięknie opowiadać. W okresie późnego dzieciństwa mowa rozwija się przede wszystkim pod wpływem nauki szkolnej. Nauka czytania kształtuje analizę słuchową dźwięków mowy i rozwija słuch fonetyczny dziecka. Umiejętności te ważne również podczas pisania ze słuchu, które wyprzedza wzrokowa analiza znaków graficznych i ich odwzorowywania. Funkcją mowy pisanej jest bowiem samodzielne wypowiedzanie się na piśmie słowami i zdaniami, oraz odczytywanie zapisanych tekstów. Dziecko rozpoczynające naukę w klasie I powinno już prawidłowo artykułować wszystkie głoski języka polskiego (zdarza się jednak, że głoska „r” może pojawić się w języku dziecka dopiero po 7 roku życia).

Lekcja języka ojczystego i nauka gramatyki zmieniają postawę dziecka wobec języka i sprawiają, że zaczyna ono stopniowo zwracać uwagę nie tylko na treść lecz także na formę wypowiedzi. Dziecko stara się więc unikać błędów fonetycznych czy gramatycznych korygowanych przez nauczyciela, mówić – przynajmniej na lekcji – poprawnie, zgodnie z regułami (co niekiedy hamuje

swobodę jego wypowiedzi ustnych). Dziecko może samo rozumieć tylko samo mówiąc i słuchając mówionego słowa. Dlatego dzieciom w tym wieku powinno się wiele opowiadać, ale w szczególny sposób – nie abstrakcyjnie czy pouczająco, lecz żywo, plastycznie z fantazją, obrazując działanie. Właściwe są baśnie i legendy o zwierzętach oraz przedstawiony w formie opowiadania materiał.

Kolejnym aspektem rozwoju psychicznego dziecka jest myślenie. Wiąże się ono ściśle z różnorodnymi przejawami aktywności dziecka, a przede wszystkim z jego aktywnością poznawczą. Stadia rozwoju myślenia: nazywamy okres życia od 6 – 11 lat strukturą poznawczą zwaną operacjami konkretnymi. Rozwija się również myślenie operacyjne, któremu towarzyszy transformacja pojęć potocznych w naukowe. Oprócz tego dzieci opanowują wiele nowych pojęć związanych z różnymi dziedzinami wiedzy o świecie. Rozwój myślenia pojęciowego nie dokonuje się równolegle we wszystkich dziedzinach. W wyniku klasyfikacyjnych badań w tej dziedzinie wynika, że w określonej sytuacji eksperymentalnej najszybciej wytwarzane są pojęcia norm przestrzennych i pojęcia liczbowe.

W okresie przyswajania pojęć dziecko przechodzi od pojęć prostych do coraz bardziej złożonych. Stopniowo wytwarza też hierarchię pojęć – zostają one uporządkowane w pewne systemy. Dziecko wstępujące do szkoły na ogół wie, że nie tylko róża, goździk i stokrotka są kwiatkami, a kasztan, topola czy jabłoń – drzewami, lecz także pojmuje, że jedno i drugie: kwiaty i drzewa należą do kategorii roślin.

Ze względu na szczególnie ważną rolę jaką odgrywają emocje w życiu człowieka postaramy się opisać jak przebiega ich rozwój, jak wpływają one na przystosowanie psychiczne i społeczne dziecka. Badania wielu psychologów wykazały, że wszelkie emocje nie tylko przyjemne odgrywają ważną rolę w życiu i każde z nich wywiera wpływ na obydwa rodzaje przystosowania, które mogą być natury fizycznej i psychicznej.

Główne kierunki oddziaływania emocji dziecięcych na przystosowanie:

- Emocje przyjemnie zabarwiają codzienne przeżycia i dostarczają dzieciom pewnego podniecenia;
- Emocje przygotowują organizm do działania;
- Napięcie emocjonalne zakłóca sprawności motoryczne;
- Emocje służą jako forma komunikowania się;
- Zakłócają czynności umysłowe;
- Dostarczają podstaw do oceny społecznej i samooceny;
- Emocje zabarwiają dziecięce spojrzenie na życie;
- Emocje wpływają na interakcje społeczne;
- Maja wpływ na wyraz twarzy;
- Wpływają na klimat psychiczny;
- Często powtarzające się reakcje emocjonalne przekształcają się w nawyki.

Szereg zachowań emocjonalnych jest ściśle związanych ze strachem w tym sensie, że strach jest w nich elementem dominującym. Do najważniejszych zaliczamy: nieśmiałość, lęk, zakłopotanie, zmartwienie, złość, zazdrość, żal, ciekawość, radość, miłość. U starszych dzieci nieśmiałość przejawia się w takich formach jak rumienienie się, jąkanie, powstrzymywanie się od wypowiedzi oraz nerwowe odruchy np. skubanie ucha lub odzieży, przestępowanie z nogi na nogę, przechylanie głowy na bok oraz bojaźliwe podnoszenie jej na obcego. Dzieci te starają się pozostać niezauważone i w tym celu ubierają się podobnie jak wszyscy oraz zabierają głos tylko wtedy, gdy ktoś się do nich zwraca. Lęk przed stanem napięcia psychicznego w związku z zagrażającą lub przewidywaną przykrością. Charakteryzuje go obawa, napięcie, złe przeczucia od których jednostka nie może się uwolnić.

Sposoby ukrywania lęków w dzieciństwie, należą do nich:

- Zachowanie hałaśliwe i popisywanie się;
- Nuda;

- Skrepowanie;
- Unikanie sytuacji zwiastujących zagrożenie;
- Charakterystyczne reakcje;
- Zachowanie nietypowe dla dziecka;
- Objadanie się – dzieci lękliwe prawie zawsze stają się łase na słodycze i w rezultacie mają nadwagę;
- Nadużywanie środków masowego przekazu;
- Nadużywanie mechanizmów obronnych.

Zdrowe dziecko gdy znajduje się w sprawnym wychowawczo środowisku jest pogodne, górują w nim optymistyczne nastroje i dobre przystosowanie do środowiska. Bardzo ważny czynnik stanowi wówczas powodzenie w pracy szkolnej i dobre, przyjazne kontakty koleżeństwa.

Kolejnym aspektem rozwoju dziecka jest jego rozwój społeczny. Po rozpoczęciu nauki w szkole i wejściu w kontakty z większą liczbą dzieci niż w okresie przedszkolnym zainteresowanie dzieci życiem rodzinnym zaczyna zanikać. W tym samym czasie zabawa indywidualna ustępuje miejsca gronom grupowym. Ponieważ gry grupowe wymagają dużej liczby towarzyszy zabaw, krąg przyjaciół dziecka stopniowo się rozszerza. Wraz ze zmianą zainteresowania zabawą wzrasta pragnienie, aby przebywać z dziećmi poza domem i być przez nie akceptowanym.

Z rozpoczęciem uczęszczania do szkoły dzieci wchodzi w „wiek gangów” – wiek, w którym świadomość społeczna rozwija się szybko. Stać się uspołecznionym – to jedno z głównych zadań rozwojowych tego okresu. Dzieci zostają członkami grupy rówieśniczej, która stopniowo zastępuje rodzinę swoim wpływem na postawy i zachowania. Najbardziej typowe z tych nowych wzorów zachowań to:

- Wrażliwość na aprobatę i dezaprobatę społeczną;
- Nadwrażliwość;

- Podatność i niepodatność na sugestię;
- Współzawodnictwo;
- Postawa „sportowa”;
- Odpowiedzialność;
- Wgląd społeczny – empatia;
- Dyskryminacja społeczna;
- Antagonizm płci.

Lata nauki w szkole tworzą z psychologicznego punktu widzenia pewną całość. B. C. J. Lievegoed pisze o starszym dzieciństwie: „Są to bardzo szczęśliwe lata! Wszystko współdziała by dziecko osiągnęło stan równowagi i harmonii jaki nie pojawia się powtórnie w czasie całego dalszego życia. Budzące się siły woli, pozostające nadal pod silnym wpływem fantazji chętnie łączą się z sięgającym coraz dalej myśleniem. Otwiera się nowy świat, a dziecko wychodzi mu naprzeciw z pełną czcią i oddaniem.”

Literatura:

Lievegoed B. C. I., „Fazy rozwojowe dziecka” Wyd. „Akademia”, Toruń 1993,
Bogdanowicz J., „Rozwój fizyczny dziecka.” NKW, Warszawa 1950,
Hurlock E. B., „Rozwój dziecka.” PWN, Warszawa 1995,
Przewęda R., „Rozwój somatyczny i motoryczny dziecka.” PZWS, Warszawa 1973
Przetacznik – Gierowska M., Makiello – Jarza G., „Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego.” WsiP, Warszawa 1985,

Opracowała: Joanna Izraelska

